

EBYEURÎ
(الأبيري)

Sîdî b. el-Muhtâr b. el-Heybe
b. Ahmed el-İntişâi el-Ebyeyrî
(ö. 1284/1868)

**Moritanyalı Mâlikî fakihî,
mutasavvîf.**

1190 (1776) yılında Nuakşot'a (Nüvâk-şût) 150 km. uzaklıkta Etrârze (Trârze) vilâyetine bağlı, sonradan bir şehir halinde gelişecek olan Bütîlimît (Betîlimît) mevkiinde doğdu. Aslen Murâbrît kabilelerinden Tendüğ'a bağlanan Evlâdü Ebyeyr (Batı kaynaklarında Abyayr, İbir) kabilesinin İntişâyî (N'tishait) koluna mensuptur. Kendisi "Sîdiyâ / Sîdî el-Kebîr", tanınmış bir ıslahatçı âlim olan torunu Sîdî b. Sîdî Muhammed de "Sîdiyâ es-Sagîr" (Sîdî Bâb / Baba) lakabıyla anılır. Ebyeyrî dayısı Seyyid b. Elfağ Ubeyd b. Fâl'den Kur'an okumayı, Tâlib Emîn b. Tâlib el-Muhtâr'dan tecvid öğrendi. Ardından tahsil için yolculuklara çıktı. İdû Ali kabilesi muhitinde Hurme b. Abdülcelîl el-Alevî'nin medresesinde on üç yıl Arap dili ve edebiyatı ile akaid okuduktan sonra İdîçebbe kabilesinde fıkıh eğitimi veren es-Safrâ ve'l-Kehlâ adlı medreseye gitti; burada dört yıl kadar Habîbullah b. Kâdî ve oğlu Muhammed Mahmûd'dan fıkıh tahsil etti. Hafîl b. İshak'ın *el-Muhtaşar*'ını ve şerhlerini öğrendi. Tîştî ve Velâte'ye yaptığı seyahatte bulduğu nâdir eserleri istinsah etti, ayrıca telif ve araştırmalarda bulundu. Ardından mânevî eğitim için uzun bir yolculuğa çıkarak bugün Mali'de Tinbüktü'nün kuzeyinde yer alan Ezevâd'da (Azawad) Kâdirî şeyhi Sîdî Muhtâr b. Ahmed el-Küntî'ye intisap etti (1810). Beş ay sonra şeyhinin vefatına rağmen on altı yılını şeyhin halifeleri olan oğlu Seyyid Muhammed ve onun oğlu Muhtâr es-Sagîr ile bu zâviyede geçirdi. Yüksek seviyede dinî ilimleri tahsil edip tasavvuf eğitimi aldığı bu dönemden sonra bir Kâdirî halifesi olarak memleketine döndü (1827). Talebeleriyle birlikte, çevredeki odunsu bir bitkiye (tilimît) nisbetle Bütîlimît adını verdikleri yerde bir kuyu açtırarak yakınına evini yaptırdı. Bu kuyunun çevresi zamanla bir yerleşim merkezi ve önemli bir şehir halini aldı.

Zâhirî ve bâtinî ilimler okutan Ebyeyrî, Kâdirîye tarikatının bölgede yayılmasında ve Şâzeliyye'nin etkisinin kırılmasında önemli rol oynadı. Yetiştirdiği birçok talebe arasında oğlu Sîdî Muhammed el-Ebyeyrî, Abdülkâdir b. Tuveyrülcenne el-Hâcî, Muhammed b. Mahmûd b.

Rabbânî et-Tendüğü, Şerîf Ahmed b. Muhtâr et-Tenvâcîvî, Seyyid Muhammed b. Habt el-Kalâvî, Muhammed Emübârek el-Lemtûnî, Ahmed b. Süleyman ed-Deymânî ve Muhammed b. Hanbel el-Hasenî anılabilir. Ebyeyrî, 1834'te kitap temini için çıktığı yolculuk sırasında Merakeş'e uğrayınca, Sultan Mevlây Abdurrahman tarafından saygıyla karşılandı ve kendisine 200 ciltten oluşan bir kütüphane hediye edildi. Ayrıca gerek satın alarak gerekse öğrencilerine istinsah ettirerek kütüphanesini zenginleştirdi. Halk arasında büyük saygı gören Ebyeyrî, Şinkît bölgesinde insanların dinî ve içtimâî meselelerinin çözümünü için kendisine başvurduğu bir merci haline geldi. Onun her gün birçok misafirin ağırlandığı zâviye ve medresesinin bulunduğu yerleşim merkezi suçluların dahi sığındıkları bir harem gibi telakki edilmeye başlandı. Dinî ve siyasî tesiri sadece kendi çevresine değil Futa Calon, Futa Toro ve Tinbüktü'ye kadar birçok bölgeye yayıldı. Ülke içinde Etrârze, Lebrâkne ve Âdrâr gibi bölgelerin emîrleri ve kabile liderleriyle iyi ilişkiler kurduğu gibi ülke dışında da Senegal'de Saint Louis'deki Fransız sömürge yöneticileri, Merakeş sultanları ve Batı Afrika'daki cihad liderleri gibi çevrelerle de ilişki içinde oldu. Aynı zamanda sömürge güçlerine karşı mücadele veren Ebyeyrî 1856'da Mü'temerü Tendüce adıyla bir kongre düzenledi, adı geçen bölgelerin yöneticilerini toplayarak aralarındaki sorunları çözüp Fransızlar'a karşı güç birliği yapmalarına çalıştı, halkı cihada davet etti ve bizzat silâhlî çatışmalara katıldı. Ebyeyrî'nin bu münasebetle yazdığı, tarihî, siyasî ve içtimâî bakımdan önem taşıyan mektupların birçoğu oğlunun torunu Hârûn b. Sîdî Bâb'ın özel kitaplığında bulunmaktadır. Ebyeyrî 29 Zilhicce 1284'te (22 Nisan 1868) vefat etti ve Bütîlimît yakınındaki Tendüce'de defnedildi (hakkında yazılan bir mersiye için bk. Şinkîtî, s. 75-76; Abbas b. İbrâhim, X, 160-161). Ebyeyrî'nin soyu halen Moritanya'da din, ilim, kültür ve siyaset alanında etkili olup Bütîlimît'teki zâviye ve medresede faaliyetlerini sürdürmektedir. Moritanya'da İslâm dini ve kültürüyle ilgili araştırmalar yaparak bunları neşretmek, ayrıca Ebyeyrî ailesine mensup âlimlerin eserlerini yayımlamak amacıyla 2002 yılında Bütîlimît'te Müessesetü's-Şeyh Sîdiyâ li's-Sekâfe ve'l-İslâm (Fondation Cheikh Sidiya pour l'Islam et la culture; <http://fondcheikhsideya.org>) adıyla bir vakıf kurulmuştur.

Eserleri. Ebyeyrî'nin çoğu küçük hacimli risâlelerden oluşan ve bölgedeki çeşitli

kütüphanelerde yazma halinde bulunan eserleri kurulan vakıf tarafından yayıma hazırlanmaktadır. **1.** *Merâya'n-nazar fî vüçûhi habâya'l-Muhtaşar* (Mür'âtü'n-nazar fî şerhi'l-Muhtaşar). Hafîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muhtaşar*'ının şerhidir (yazma nüshası için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, IX, 432). **2.** *Şerhu tereketi Muhtaşari Halîl* (nşr. Muhammed b. Muhammeden, el-Ma'hedü'l-âli li'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye'de tez olarak hazırlanmıştır, 1992-93). **3.** *Fetâvâ fûkhiyye* (Nuakşot, el-Ma'hedü'l-Mûrîtanî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 472, 2158, 2748, 2908, 3604). **4.** *el-Ecvîbetü'l-mübâreke* (Nuakşot, el-Ma'hedü'l-Mûrîtanî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 48). **5.** *Buğyetü'l-hâ'iz fî hükmi't-temettü' bi'l-hâ'iz* (el-Ma'hedü'l-Mûrîtanî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 656, 1849). **6.** *Naqale fî ta'limi'l-ecnebiyye* (el-Ma'hedü'l-Mûrîtanî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 1976). **7.** *el-Mizânü'l-kavîm ve's-şîrâtu'l-musta'kim*. İcîbe kabilesine gönderilen hisbe ile alâkalı uzun bir risâle olup kabilenin emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker konusunda kurumsal bir yapı oluşturma talepleri vesilesiyle yazılmıştır (el-Ma'hedü'l-Mûrîtanî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 1842, 2343; ayrıca bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, X, 783-784). **8.** *el-Kaşd ve't-tesdîd fî hükmi nâzileti't-tecvîd* (nşr. İsmâil b. Muhtâr, el-Ma'hedü'l-âli li'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye'de bitirme tezi, 1986-87). **9.** *el-Kavlü'l-mu'ni' fî mes'elati'l-müsmi'* (yazma nüshası için bk. *a.g.e.*, VIII, 387). **10.** *eğ-Tay ve'n-neşr fî'r-red 'ale'l-mesâ'ili'l-âşr* (yazma nüshası için bk. *a.g.e.*, VI, 179-180). Eserin Osman b. Fûdî'nin Mâlikî fıkhiyle ilgili *el-Mesâ'ili'l-âşr* adlı kitabının (*a.g.e.*, IX, 537) şerhi olduğu belirtiliyorsa da (*a.g.e.*, VI, 179) müellif adına kurulan vakfın internet sitesinde neşre hazırlandığı belirtilen eserin muhtevasıyla ilgili olarak verilen bilgidenden, talebesi Şerîf Ahmed b. Muhtâr et-Tenvâcîvî'nin sorduğu sorulara verilen, tasavvuf-la kelâm ve fıkıh arasında uygunluk arama çabasını ortaya koyan cevapları ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. **11.** *Tuḥfetü'l-eğ-fâl li'l-mu'tenîne bi-Lâmiyyeti'l-ef'âl* (*Tuḥfetü'l-eğ-fâl bi-hallî 'aḳdî Lâmiyyeti'l-ef'âl*). İbn Mâlik et-Tâi'nin eseri üzerine orta hacimde bir şerh olup Ebû Abdullah el-Hadramî'ye ait şerh esas alınarak müellifin oğlu İbnü'n-Nâzım'ın şerhine ilâvelerde bulunmak suretiyle telif edilmiştir. **12.** *Şerhu'l-Aḥḳârî* (Nuakşot, el-Ma'hedü'l-Mûrîtanî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 193). **13.** *en-Nefḫatü'l-kayyümiyye bi-taḳriri'l-Âcurrümiyye* (*en-Nefḫatü'l-kayyümiyye*

fi şerhi'l-Muqaddimeti'l-Âcurrümiye adıyla da bilinen eserin muhtevası için bk. M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *Târîhu'n-naḥvi'l-'Arabî*, s. 483-488; yazma nüshası için bk. *Fihrisü maḥṭûṭâti Nî'fme ve Velâte*, s. 321). 14. *Dîvânü şî'r*. Çoğu dinî muhtevalı olmak üzere yaklaşık 3000 beyit ihtiva eden eser, Ahmed b. Ceddû tarafından Nuakşot'taki el-Medresetü'l-ulyâ li'l-esâtîze'de araştırma olarak neşre hazırlanmıştır (1983; şiiirlerinden bazı örnekler için bk. M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *eş-Şî'r ve's-şu'arâ'*, s. 245-251). Ebyeyrî'nin yine çoğu yazma halindeki başka eserleri de vardır. C. C. Stewart ve E. K. Stewart, *Islam and Social Order in Mauritania* adlı eserde Ebyeyrî'nin geniş bir biyografisini vermişlerdir (bk. bibl.). Ya'kûb Vüld Yûsuf, Nuakşot'ta el-Medresetü'l-ulyâ li't-ta'lim'de *el-Muḥtevä's-siyâsi li-resâ'ili's-Şeyḥ Sîdiyâ* adıyla bir çalışma hazırlanmıştır (1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Emîn eş-Şinkîti, *el-Vasiṭ fi terâcimi üdebâ'i Şinķiṭ*, Kahire 1409/1989, s. 75-76, 240-243, 464; C. C. Stewart – E. K. Stewart, *Islam and Social Order in Mauritania: A Case Study from the Nineteenth Century*, Oxford 1973, tür.yer.; J. R. Willis, "Reflections on the Diffusion of Islam in West Africa", *Studies in West African Islamic History* (ed. J. R. Willis), London 1979, s. 8, 9, 13; M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *Dirâsât fi târiḥi'l-teşrî'i'l-İslâmî fi Moritânyâ*, Tunus 1981, s. 110; a.m.f., *La littérature juridique et l'évolution du Malikisme en Mauritanie* (üstteki eserle birlikte), Tunus 1981, s. 18, 46, 100, 101, 221; a.m.f., *eş-Şî'r ve's-şu'arâ' fi Moritânyâ*, Tunus 1987, s. 75, 76, 245-251; a.m.f., *Târîhu'n-naḥvi'l-'Arabî fi'l-meşriḳ ve'l-mağrib*, Selâ 1417/1996, s. 439, 470, 480, 483-488; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1982, s. 153-156; Abbas b. İbrâhim, *el-İ'âm*, X, 157-162; Abdel Wedoud Ould Chikih, "La tribu comme volonté et comme représentation. Le facteur religieux dans l'organisation d'une tribu maure, les awlâd Abyayri", *al-Ansâb, la quête des origines: Anthropologie historique de la société tribale arabe* (ed. P. Bonte v. dğr.), Paris 1991, s. 201-238; Muhtâr Vüld Hâmid, *Ḥayâtü Moritânyâ*, Beyrut 1414/1994, s. 98, 99-100, 150, 178, 194, 198, 201, 203, 205; Tayyib b. Ömer b. Hüseyin, *es-Selefiyye ve a'lâmühâ fi Moritânyâ*, Beyrut 1416/1995, s. 282-284, 295; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Fıḳḳ ve uşûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1420-1424/1999-2003, VI, 179-180; VII, 210; VIII, 387; IX, 432, 537; X, 783-784; D. Robinson, *Paths of Accommodation: Muslim Societies and French Colonial Authorities in Senegal and Mauritania: 1880-1920*, Oxford 2000, s. 26, 166, 179-181, 184, 236, 250, 307-308; Muhammed ez-Zarîf, *el-Ḥareketü's-şüfiyye ve eşeruhâ fi edebi's-şahrâ'i'l-Mağribiyye*, Dârülbeyzâ 2002, s. 115-119, 301; *Fihrisü maḥṭûṭâti Nî'fme ve Velâte* (nşr. İbrâhim Şebbûh), London 1324/2003, s. 321; C. B. Wane, *l'Islam au Sénégal, le poids des confréries ou l'émiettement de l'autorité spirituelle* (doktora tezi, 2010), l'Université Paris-Est, s. 101, 102,

109, 113; Bruce S. Hall, *A History of Race in Muslim West Africa: 1600-1960*, Cambridge 2011, s. 62; Ahmed Vüld Muhammed Yahyâ, *Ḥazâ'inü Nüvâkişüt: Fihrist-i Nüşahâ-yi Ḥaḥṭi-yi Mü'esese-i Taḥḳikât-i 'İlmî-yi Moritâni*, Kum 1389 hş./2011, s. 20, 28, 40, 43, 94, 95, 102, 112, 124, 142, 149, 193; a.m.f., "Ebyeyrî, eş-Şeyḥ Sîdî b. el-Muhtâr b. el-Heybe", *Mv.ÂU*, I, 242-245; L. Massignon, "Une bibliothèque saharienne: la bibliothèque du Cheikh Sidia", *RMM*, VIII (1909), s. 409-418.

AHMET ÖZEL

ECEVİT, Mustafa Bülent

(1925-2006)

Türk siyaset ve devlet adamı, başbakan, şair, gazeteci ve yazar.

28 Mayıs 1925'te İstanbul'da doğdu. Huzûr-ı hümayun hocalarından Kürdîzâde Mustafa Şükrü Efendi'nin torunudur. Babası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adli Tıp profesörü ve 1943-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Kastamonu milletvekili Fahri Ecevit, anesi Ressam Fatma Nazlı Ecevit'tir. Orta öğrenimini İstanbul'da Robert College'da gördü, 1944'te mezun oldu. Aynı yıl Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde çevirmen olarak çalışmaya başladı. 1946'da okul arkadaşı Raḥşan Aral Ecevit ile evlendi. 1946-1950 yılları arasında Londra Büyükelçiliği Basın Ataşeliği'nde kâtiplik yaptı. 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı *Ulus* gazetesine girdi. 1951-1952'de yedek subay olarak askerlik görevini yerine getirdi ve askerlik dönüşü tekrar gazeteye devam etti. *Ulus* gazetesini Demokrat Parti tarafından kapatılınca *Yeni Ulus* ve *Halkçı* gazetelerinde köşe yazıları kaleme aldı ve yazı işleri müdürlüğü yaptı.

1955'te Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Carolina eyaletinin Winston-Salem şehrinde *The Journal and Sentinel*'de konuk gazeteci olarak çalıştı. 1957'de Rockefeller bursu ile tekrar Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Harvard Üniversitesi'nde sekiz ay sosyal psikoloji ve Ortadoğu tarihi üzerine araştırmalar yaptı. O sırada üniversitenin rektörü olan Henry A. Kissinger ile tanıştı. Katıldığı antikomünizm seminerlerinde Olof Palme, Bertrand Russell gibi isimlerle beraber oldu.

1953'te Cumhuriyet Halk Partisi'ne kaydoldu ve gençlik kollarında çalıştı. 27 Ekim 1957 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ankara milletvekili seçildi. 1959'da Cumhuriyet Halk Partisi Parti Meclisi'ne girdi. 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinden sonraki seçimlerde tekrar milletvekili

Mustafa Bülent Ecevit

oldu. 1961'de İsmet İnönü hükümetinde Çalışma Bakanlığına getirildi. 1965 seçimlerinden sonra Zonguldak'tan milletvekili seçildi. Cumhuriyet Halk Partisi içinde "ortanın solu" politikalarının öncülüğünü yaptı ve *Ortanın Solu* adlı kitabını bu sırada yazdı. Parti içi mücadele neticesinde 18 Ekim 1966'da Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterliğine getirildi. Hitabet gücü, girişimciliği ve demokratik tavrı ile dikkat çekti. Ardından İsmet İnönü ile anlaşmazlığa düştü. İnönü'nün 8 Mayıs 1972'de genel başkanlıktan istifa etmesi üzerine 14 Mayıs'ta genel başkan seçildi. 14 Ekim 1973 seçimlerinde Ecevit'in partisi en fazla oyu aldıysa da çoğunluğu sağlayamadı. 26 Ocak 1974'te Millî Selâmet Partisi ile yaptığı koalisyonda ilk defa başbakan oldu. Aynı yıl Kıbrıs harekâtına karar verildi ve Kıbrıs'a askerî müdahale yapıldı.

İlk başbakanlığı on ay sürmüştü. Daha sonra I. Milliyetçi Cephe hükümeti kuruldu (AP-MSP-MHP-CGP). Muhalefet partisinin başkanı olarak 29 Mayıs 1977'de bir suikasttan kurtuldu. 5 Haziran'da yapılan genel seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi % 41 oy aldı. Nisbî seçim sistemine göre yine çoğunluğu sağlayamadığından bir azınlık hükümeti kurduysa da güven oyu alamadı. Ardından Adalet Partisi'nden ayrılan on bir milletvekilinin desteğiyle hükümeti kurdu (5 Ocak 1978). Bozulan ekonomik durum, sağ-sol çatışması, cinayetler ülkeyi güç duruma soktu. 14 Ekim 1979 ara seçimlerinde başarısızlığa uğradı ve görevden ayrıldı. 12 Eylül 1980 ihtilâlinde silahlı kuvvetler ülkenin yönetimine el koyunca diğer parti başkanları gibi Ecevit'e de on yıl siyasete girme yasağı kondu, Ecevit Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığından istifa etti. 1985 yılında eşi Raḥşan Ecevit, Demokratik Sol Parti'yi kurdu. 1987'de eski siyasetçilerin yasağının kaldırılması üzerine Ecevit Demokratik Sol Parti'nin başına geçti (1989). 20 Ekim 1991 seçimlerinde Demokratik Sol Parti'den Zonguldak